

EL CAMPAMENT DE
LES MILÍCIES
UNIVERSITÀRIES
A LA VALL DE SANTA FE
(1943-1947)

JOSEP ANTONI PUJANTELL ALBÓS
MARTÍ BOADA JUNCÀ

Institut de Ciència i Tecnologia Ambientals (ICTA)
Universitat Autònoma de Barcelona

INTRODUCCIÓ

Durant els anys de la postguerra, el massís del Montseny va acollir un campament d'instrucció militar, localitzat primer a Seva (1942) i després a Santa Fe (1943-1947). Les activitats militars desenvolupades van tenir efectes significatius sobre el medi, essent un factor que va contribuir a l'evolució del paisatge a la vall de Santa Fe.

Actualment, les restes de les edificacions del campament de les Milícies Universitàries a Santa Fe constitueixen una mostra d'elements de patrimoni d'origen militar, amb valor històric i un potencial significatiu per a la interpretació del medi i les activitats humanes en el context general de la postguerra. Aquest article s'elabora amb la voluntat de posar en valor aquest patrimoni, poc conegut i estudiat. Considerem necessari, doncs, recuperar la memòria històrica d'aquest període i de les activitats militars que es van dur a terme al Montseny.

L'ESTABLIMENT DEL CAMPAMENT DE LES MILÍCIES UNIVERSITÀRIES A LA VALL DE SANTA FE (1943-1947)

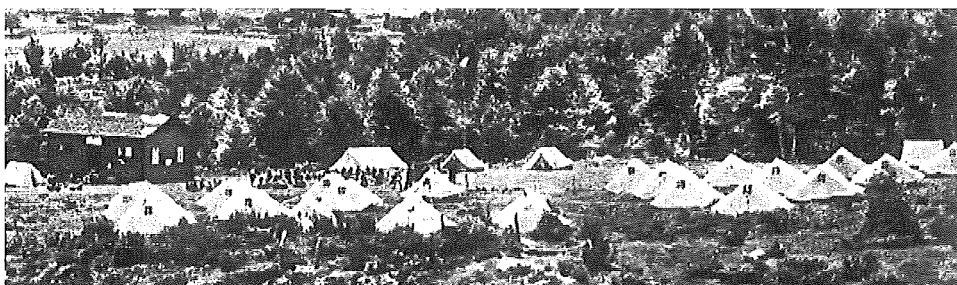
L'any 1940 el general Franco va crear la Milícia Universitària, amb la finalitat de formar oficials de complement per a l'exèrcit, esdevenint la via per a la realització del servei militar obligatori dels estudiants universitaris o d'altres centres d'ensenyament superior. Aquesta via permetia reduir a la meitat el temps de durada del servei militar, passant dels 24 mesos obligatoris a 12 mesos. Durant els 3 mesos d'estiu després del segon i el tercer any de carrera es realitzaven dos cursos de formació militar en campaments a l'aire lliure. Un cop aprovat el primer s'esdevenia sergent de complement, i en aprovar el segon s'esdevenia alferes eventual de complement. Posteriorment, un cop acabats els estudis, calia realitzar 6 mesos més de pràctiques en una unitat activa per tal de consolidar aquest rang (Quesada, 2010; López Médel, 2010).

L'any 1942 es va establir la distribució de les Unitats Especial d'Instrucció per a la Instrucció Premilitar Superior (IPS, nom oficial de les Milícies Universitàries) a la Regió Militar 4a, amb seu a Barcelona. Aquestes unitats eren un batalló d'Infanteria i un grup d'artilleria, amb un primer campament que es va instal·lar a la població de Seva (Osona), i que es va desmuntar l'octubre d'aquell mateix any (Puell de la Villa, 2010). El campament va acollir 536 aspirants d'infanteria i 315 d'artilleria, tots ells de primer any.

Cerimònia de la jura de bandera al campament de Seva l'any 1942.
Font: La Vanguardia, 18 d'agost de 1942 (Hemeroteca la Vanguardia, 2013).

Precisament, des de l'any 1941 Santa Fe de Montseny ja acollia els campaments d'estiu del *Frente de Juventudes*,¹ l'organització infantil i juvenil de *Falange*. L'any 1941 va acollir 600 nois i noies, en diferents torns, i es té constància de la seva celebració almenys fins a l'any 1955 (La Vanguardia, 18 octubre de 1955). El Frente de Juventudes disposava d'un barracó de fusta prop de can Lleonart on hi tenien armament, principalment fusells, amb els quals feien instrucció paramilitar als nois. El campament s'ubicava al seu costat. Es realitzaven marxes, i es feien pràctiques amb els fusells descarregats.

Campament del Frente de Juventudes de Falange l'any 1941, amb el barracó de fusta de Falange a l'esquerra de la imatge. Font: La Vanguardia, 16 de setembre de 1941 (Hemeroteca la Vanguardia, 2013).

L'any 1943 el campament de les Milícies Universitàries es va traslladar de Seva a Santa Fe de Montseny, en una parcel·la cedida al Ministeri de l'Exèrcit de forma temporal per Julia de Montaner, Comtessa de la vall de Canet. La localització del campament a Santa Fe tenia també un interès estratègic, relacionat amb la lluita de l'exèrcit contra els maquis, doncs el Montseny era un

¹ El Frente de Juventudes va tenir un paper molt important en centralitzar l'oci i l'esbarjo dels nens i joves durant la postguerra, en oferir activitats i campaments dirigits a formar «l'esperit nacional» sota la ideologia del règim franquista.

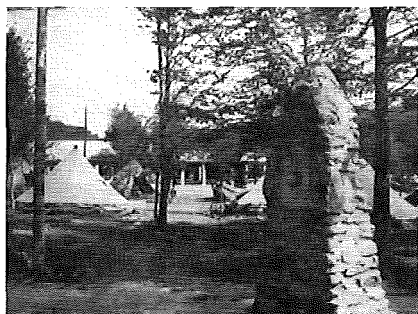
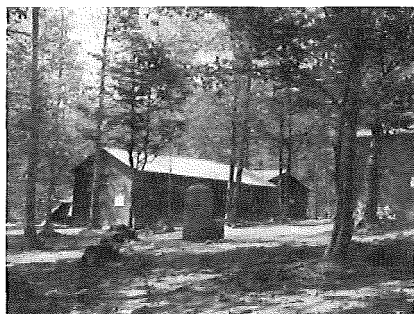
potencial amagatall per aquests guerrillers (Duran i Pla, 2000).

La presència dels militars, en principi temporal, es va prolongar en el temps, malgrat que en els anys següents el creixement del campament militar va causar molèsties als propietaris dels terrenys i a la resta de veïns, així com diferents impactes ambientals. Per aquest motiu, la família dels Comtes de la Vall de Canet va utilitzar les seves influències dins del règim franquista per tal de demanar-ne el trasllat: es va posar en contacte amb l'almirall Carrero Blanco i va assolir finalment el seu objectiu (Maria Geronès, com. verb. 2013). L'any 1947 fou el darrer en que va funcionar el campament a Santa Fe, que fou traslladat el 1948 a Montejaque, prop de Ronda (Màlaga). L'any 1950 fou traslladat definitivament al nou campament militar de Los Castillejos, localitzat prop de Reus.

LES INSTAL·LACIONS DEL CAMPAMENT DE LES MILÍCIES UNIVERSITÀRIES

El campament de les Milícies Universitàries a la vall de Santa Fe s'ubicava a una altura mitjana de 1200 metres sobre el nivell del mar, ocupant el pla de l'Espinal i el pla dels Ginebrons, des de la Casa de Repòs dels Pares Salesians (al NO) fins a les immediacions de l'Hotel de Santa Fe (al SE). Des de llavors, aquesta zona és coneguda també com el pla del Campament.

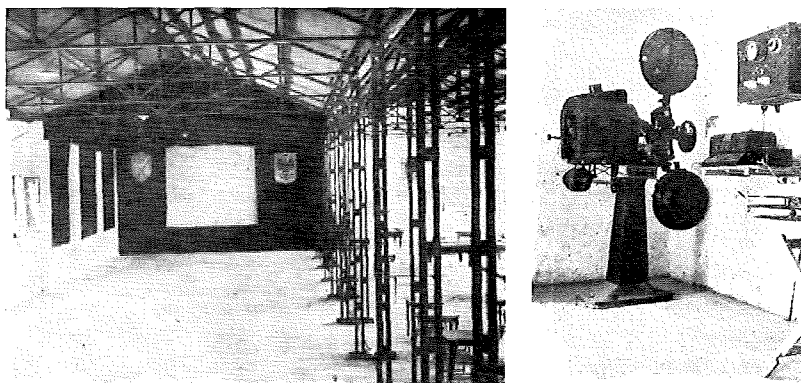
El nucli central del campament el constituïen els barracons on s'instal·laven les oficines dels comandaments, les oficines administratives, la capella, el despatx de missatgeria i correus, la central telefònica i la sala d'oficials. El barracó per emmagatzemar les municions es trobava aïllat i protegit, mentre que els explosius i les bombes es custodiaven en un polvorí subterrani apartat, localitzat més avall del convent. Aquest polvorí estava permanentment vigilat per soldats (Josep Danés, com. verb. 2013). El campament també comptava amb una infermeria, ubicada al costat del convent. Tenia capacitat

Barracons de la capella en primer terme, comandament (al fons) i dels serveis de correus i banca a la dreta (esquerra). Punt de guàrdia amb el menjador al fons (dreta).

Font: Santa Fe núm. 11 i 13, 1945.

per 16 llits, i era atesa per dos capitans metges i un tinent farmacèutic amb diversos practicants. La infermeria tenia una sala de reconeixement i dos barracons, un per als malalts i ferits d'infanteria i un altre per als d'artilleria. (La Vanguardia, 26 de setembre de 1943).

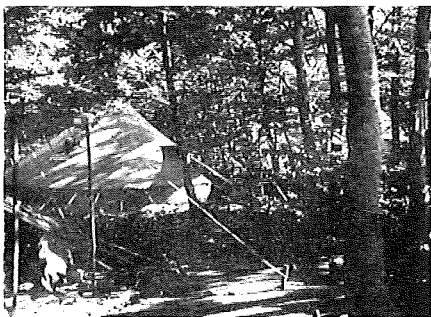

Nau del Hogar del soldado on es realitzaven les projeccions de cinema (esquerra) i aparell cinematògraf (dreta). Font: Santa Fe n. 11, 1945.

Altres barracons servien per emmagatzemar els subministraments d'aliments, a prop de la cuina i el forn de campanya, on cada dia es preparava el menjar i el pa per als soldats. Igualment, es feia cria de vedells per al subministrament de carn al campament. Els diferents àpats es servien al barracó circular de la cantina, que era gestionada per Jaume Riera, l'encarregat de l'hotel de Santa Fe. Totes aquestes edificacions es van construir amb anterioritat a l'arribada de la primera promoció de soldats, l'estiu del 1943. Posteriorment, per a l'estiu del 1944 es van afegir el *Hogar del soldado*, un basar –on els joves soldats podien comprar des de sabó fins a paper per escriure–, quatre grans menjadors i les quadres per als cavalls. Per a l'any 1945 es van construir lavabos i dutxes per als soldats (La Vanguardia, 26 de setembre de 1943 i 1 d'octubre de 1944). A l'*Hogar del soldado* hi havia diferents entreteniments per als soldats, com billar, ping-pong i futbolins, així com les sessions de cinema sonor dels diumenges (Josep Danés, com. verb. 2013; Pere Casals com. verb., 2013). Aquesta construcció de grans dimensions estava feta amb ciment i ferro, tenia el sostre d'uralita i comptava amb grans finestres laterals per on entrava una gran quantitat de llum (La Vanguardia, 1 d'octubre de 1944).

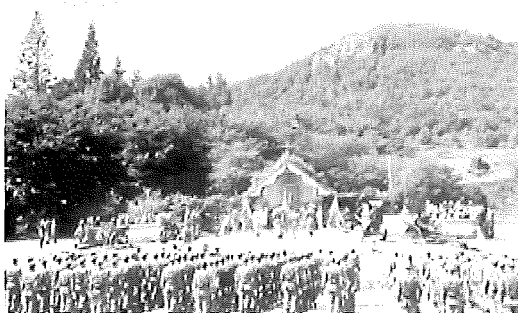
Les tendes dels soldats es muntaven sobre una base circular pavimentada circular. Al mig de cada tenda hi anava un pal que servia per sostenir-la, i després es clavaven les estakes al voltant per tensar la tela. (Pere Casals, com. verb. 2013). Cadascuna de les tendes tenia una capacitat per a unes 10

o 12 persones (Duran i Pla, 2000). Les tendes del grup d'artilleria ocupaven la part alta del campament, més propera al pla de l'Espinal, mentre que les tendes del grup d'infanteria ocupaven la part baixa, arribant fins a prop de la riera de Passavets.

Tenda de campanya muntada dins del campament (esquerra), es pot observar com encara no s'havia ampliat el campament per la vegetació existent. Restes actuals d'una base circular per a tenda (dreta). Font: Santa Fe núm. 1, 1944.

Una pista forestal envoltava el conjunt del campament. A sota can Casades, hi havia una zona plana on es realitzaven les desfilades militars, la cerimònia de la jura de bandera i les classes teòriques de la instrucció. A més hi havia una petita capella on els soldats assistien a les denominades misses de campanya.

Missa de campanya a la capella del campament, l'any 1943 (esquerra) i detall de la capella (dreta). Font: NO-DO, 23 d'agost de 1943 (Filmoteca Espanyola, Radio Televisió Espanyola, 2013) i Santa Fe núm 11, 1945 (dreta).

El subministrament de l'aigua per al campament s'agafava una mica més amunt de la font de Passavets, i mitjançant un motor la feien baixar per un tub fins a un punt de distribució situat uns 50 metres més avall, des d'on

anava cap a les edificacions del campament i cap a diferents fonts artificials d'aigua ubicades al costat de la carretera (Josep Danés, com. verb. 2013; Pere Casals com. verb., 2013). Dins del campament també es va construir una font, anomenada la font del Moscardó o font del Carrero Blanco (Josep Danés, com. verb. 2013), aprofitant una surgència d'aigua. Un cop van marxar els soldats aquesta font es va perdre (Pere Casals com. verb., 2013).

Per a l'alimentació dels soldats hi havia un gran sistema de cuina. Al costat de la cuina hi havia un magatzem de grans dimensions on es portaven els subministraments d'aliments, que arribaven en tren fins a Sant Celoni

Font al costat del camí perimetral del campament i noi amb mànega d'aigua (esquerra).

Estat actual d'una de les fonts del campament (dreta).

Font: Santa Fe n. 11, 1945 (esquerra).

i eren transportats en camions d'intendència i de diferents transportistes locals fins a Santa Fe: «*Camions de cigrons, camions de lleties, camions de tot el que vulguis!*» (Josep Danés, com. verb. 2013). Per al subministrament de carn i peix, es realitzaven concursos públics, com per exemple l'anunciat a la Vanguardia el dia 13 de maig de 1945. En aquest concurs, es demanava el subministrament de carn per als tres mesos de l'estiu d'aquell any, posant com a condició que havien de predominar els vedells, amb un 10 % de xais i, eventualment, caps de porcí. Corria a càrrec del subministrador el transport del bestiar fins al campament i la seva alimentació (amb pastura o pinso) durant els 8 dies que romania a la zona abans de ser sacrificat. Igualment, per al subministrament de peix es requeria que fos peix blanc fresc, i d'una sola classe en cada subministrament, posant com a exemple el lluç i el llucet. En l'anunci s'estimaven unes necessitats de subministrament diari d'entre 400 i 600 quilos de peix.

Un activitat habitual en el temps de la postguerra va ser l'estraperlo, provocat per l'escassetat de determinats productes i aliments, i el subministrament del campament de Santa Fe no en fou una excepció. En ocasions, part

de la mercaderia (aliments, o altres productes com per exemple mantes) no arribava al seu destí, de manera que és plausible pensar que aquests productes acabaven sent venuts al mercat negre.

Com s'ha comentat anteriorment, el campament disposava de quatre menjadors i una cantina. L'escorxador per sacrificar el bestiar estava arran de riera, sota de l'hotel i de can Lleonart. El sistema de repartiment de la carn, però, afavoria els oficials de més jerarquia. El resultat era que els soldats rebien una alimentació insuficient, de manera que anaven a menjar a l'hotel i als masos de la zona –que feien de fonda, aconseguint així uns valuosos ingressos–. Fins i tot, la canalla de Santa Fe seguia els soldats en les seves maniobres per la muntanya, per tal de vendre'ls entrepans i refrescos (Pere Casals, com. verb. 2013; Josep Danés, com. verb. 2013)

LES ACTIVITATS D'INFANTERIA

La infanteria es composava de dos batallons i una companyia mixta, i ocupava la part baixa del campament, a la zona del pla dels Ginebrons i fins arribar a la riera de Passavets. La instrucció i les classes teòriques, es realitzaven a sota can Casades (actualment centre d'interpretació del parc natural del Montseny), que llavors era una zona sense vegetació. Les pràctiques de tir les realitzaven al collet de Puig Porquer –a la *soleia* de can Ramis– i al collet de Santa Helena (Josep Danés, com. verb., 2013; Pere Casals, com. verb., 2013).

Durant el matí, els soldats dedicaven quatre hores a la instrucció teòrico-pràctica, mentre per la tarda es destinaven tres hores a la formació tècnica, és a dir, a les pràctiques de tir. Una hora del dia es destinava a activitats esportives, dues a estudi i una hora i quart per a esbarjo i passeig (La Vanguardia, 26 de setembre de 1943).

Una de les activitats de la instrucció teòrica matinal era el funcionament de les bombes de mà. El model que s'utilitzava eren les granades de mà *Lafitte*, de gran potència però amb un funcionament poc fiable. El camp d'entrenament per les pràctiques amb bombes de mà era un terreny amb uns 20-25 graus de pendent, on hi havia excavada una rasa que feia de trinxera, amb cabuda per unes deu o dotze persones (Duran i Pla, 2000). Estava ubicat a prop de la bassa del Camps a les últimes feixes més amunt d'aquesta casa. Sovint també aprofitaven la pròpia bassa, que era feta de terra, per fer-hi pràctiques (Josep Danés, com. verb. 2013; Pere Casals, com. verb. 2013). Quan s'acabaven les pràctiques, al migdia quedaven sobre el terreny bombes sense explotar. Josep Danés recorda com ell n'havia fet explotar moltes a cops de pedra un cop acabades les pràctiques.

La formació tècnica la realitzaven als camps de tir. Per a la construcció del camp de tir del collet de Puig Porquer es va eliminar la vegetació existent

i es van fer una espècie de trinxeres, amb els blancs on s'havia de fer punteria a una distància d'uns 25-30 metres (Josep Danés, com. verb. 2013). Els soldats hi podien fer pràctiques amb fusell i amb metralladora. En aquest camp també es feien pràctiques amb morter.

L'altre camp de tir on es feia instrucció es localitzava al collet de Santa Helena, on actualment hi ha antenes de telecomunicacions. Per arribar-hi calia passar pel coll de Corbera, per una carretera en males condicions i en un tram molt exposat. A la zona del collet de Santa Helena no es van fer mai trinxeres. Es realitzaven pràctiques amb morters, però en quedaven molts sense explotar després de cada pràctica, i els deixaven allà (Josep Danés, com. verb. 2013).

LES ACTIVITATS D'ARTILLERIA

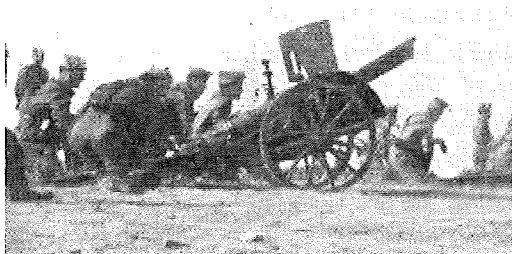
Pel que fa a l'artilleria, el campament va comptar amb un grup d'artilleria de muntanya, un grup d'artilleria motoritzat i bateries antiaèries. Aquests grups ocupaven la part superior del campament, a la zona del pla de l'Espinal, fins a una explanada propera al convent dels salesians, on ubicaven les bateries de canons per a realitzar les pràctiques de tir.

El grup d'artilleria de muntanya estava format per dues bateries de canons de muntanya del tipus Schneider, fabricades a Le Creusot (Borgonya, França), cadascuna comandada per un capità. Aquests canons, formats per quatre peces, eren desmuntables i transportables a l'om de cavalleries. Els canons tenien un calibre 70/16 mm els més petits i 105/11 mm els més grans, amb un abast de tir de 5.000 i 10.000 metres respectivament (Manrique i Molina, 2006).

En algunes ocasions es realitzaven marxes, on s'aplicaven els coneixements teòrics adquirits en exercicis de posicionament dels obusos de muntanya per tal d'atacar o defensar un determinat objectiu o posició. Les marxes acostumaven a realitzar-se el dissabte, sortint de bon matí. Es menjava al punt d'arribada i, després d'un descans es tornava al campament. La distància recorreguda anava en augment progressivament, fins a arribar a més de 30 quilòmetres (Santa Fe núm. 13, 1945).

El grup d'artilleria motoritzat comptava amb bateries de campanya i amb bateries d'artilleria antiaèria. Entre les bateries de campanya hi havia canons tipus Schneider de calibre 155/13 i Schneider 149/24 mm, aquests darrers més moderns. Ambdós tenien un abast de 11.500 m (Manrique i Molina, 2006).

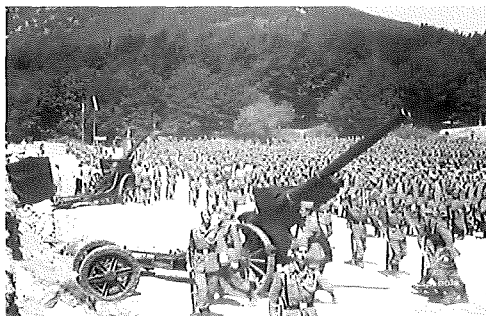
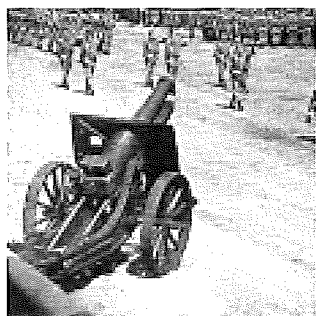
Les bateries antiaèries eren els canons conegut com a 88 alemany (canó Krup FlaK 18, de 88/56 mm), reconeguts per la seva rapidesa de tir. Aquests canons tenien un abast horitzontal de 14.820 m i un abast vertical (sostre) efectiu de 8000 m (Manrique i Molina, 2006). Cada bateria anava acompa-

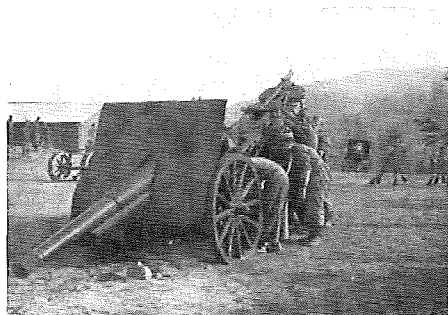
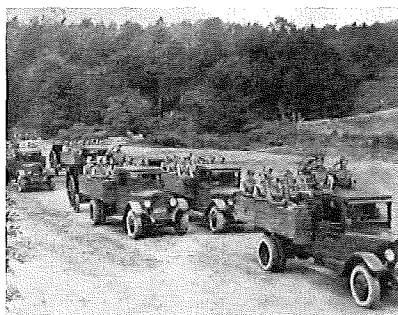
Desfilada del grup d'artilleria de Muntanya, amb els canons transportats per mules (esquerra). Bateries de muntanya realitzant exercicis de tir al Montseny (dreta).

Font: Santa Fe núm. 5, 1944 (esquerra) i núm. 6, 1944 (dreta).

nyada d'una direcció de tir Krup Model 40, que requeria 8 soldats i un oficial per al seu funcionament, i que prenia diferents dades (distància al blanc, velocitat del projectil, velocitat de l'objectiu, vent...) per tal de calcular la inclinació dels canons i la seva direcció a l'hora de disparar cap a l'objectiu

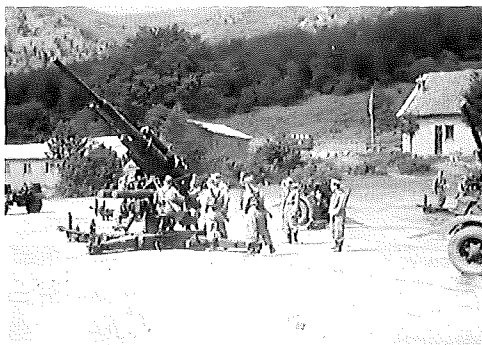
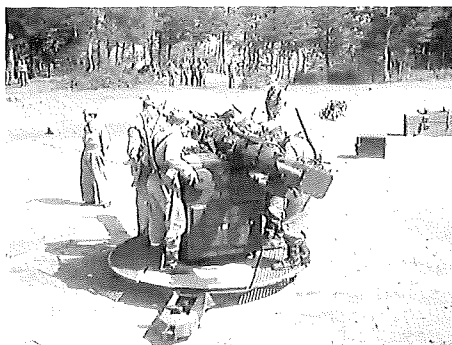
Canó Schneider 155/13 (esquerra) i canons Schneider 149/24 (dreta) en desfilades militars a Santa Fe. Font: Santa Fe n. 12, 1945 (esquerra) i NO-DO (dreta), 15 de setembre 1947 (Filmoteca Espanyola, Radio Televisió Espanyola, 2013).

Desfilada (esquerra) i instrucció (dreta) de l'artilleria motoritzada al campament de Santa Fe. Font: Santa Fe núm. 5, 1944 i núm. 11, 1945.

(Manrique i Molina, 2006). L'artilleria antiaèria també disposava de metralladores Oerlikon 20 mm, considerades molt eficaçes, amb un abast vertical de 3.700 metres (Manrique i Molina, 2006).

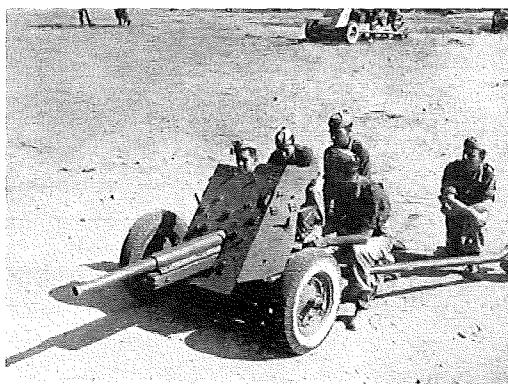
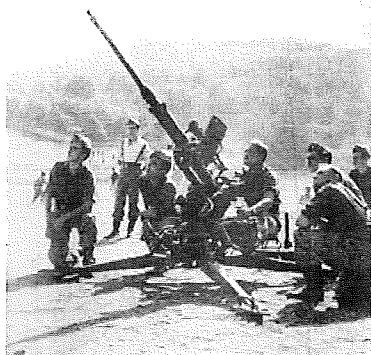
Així doncs, aquestes bateries disparaven des del pla de l'Espinal cap a la zona de les Agudes, on acostumaven a impactar sobre la zona rocosa, mentre que els canons de major abast arribaven a disparar cap a la zona del Matagalls.

Pràctiques de tir amb el canó Krup Flak 18 al pla de l'Espinal (esquerra). Direcció de tir d'artilleria Model 40 (dreta). Font: NO-DO, 15 de setembre de 1947 (Filmoteca Espanyola, Radio Televisió Espanyola, 2013).

Com en el cas de les pràctiques d'infanteria, un gran percentatge de projectils quedava sense explotar (Josep Danés, com. verb. 2013; Pere Casals, com. verb., 2013).

Per últim, també es realitzava instrucció amb bateries de canons antitanc 37 mm PAK 35/36, model creat l'any 1933 per la fàbrica alemanya Rheinmetall-Borsig. Cada canó era operat per quatre persones, i tenia un abast de 900 metres malgrat que perdien eficàcia a partir dels 600 metres (Manrique i Molina, 2006).

Instrucció amb metralladores antiaèries Oerlikon 20 mm (esquerra) i bateries antitanc 37 mm PAK 35/36 (dreta). Font: Santa Fe núm. 4, 1944.

IMPACTE AMBIENTAL DE LES ACTIVITATS MILITARS

A la següent taula es resumeixen els principals impactes ambientals relacionats amb les activitats militars, destacant els impactes sobre el sòl i, en menor mesura, sobre la vegetació. Cal esmentar que l'any 1945, José Luis Vives Comallonga, enginyer en cap del Servei Forestal de la Diputació de Barcelona, va realitzar un informe on exposava que l'ampliació del campament l'any 1945 havia superat els límits de la parcel·la que tenien cedida, provocant danys per la tala d'excel·lents exemplars de faigs i altres molèsties a la població local com l'ocupació de prats de can Trompo (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, 1945).

	Sòl	Vegetació	Hidrografia	Residus	Fauna
Impactes	- Modificació de la topografia del terreny. - Compactació i erosió del sòl (trepig, efecte dels projectils disparats). - Contaminació per metalls i metalls pesants (restes d'armament). - Contaminació per altres compostos químics (fibres d'amiant en restes de construccions)	- Tala d'arbrat (faig). - Impacte de bales i metralla d'obusos sobre la vegetació (fageda, matollar).	- Captació d'un volum considerable d'aigua. - Contaminació per aigües residuals.	- Abocament de residus en pous (aigües negres, residus, residus sanitaris).	- Pertorbació per contaminació acústica. - Pertorbació per freqüentació. - Destrucció d'hàbitat (tales de vegetació).
Àrees afectades	- Campament. - Camps de tir, trinxeres. - Zones amb impacte de projectils d'artilleria.	- Parcel·la del campament. - Bosc i camps propers al campament. - Vegetació propera al camp de tir del collet de Puig Porquer.	- Riera de Passavets. - Riera del Trompo.	- Campament.	- Campament. - Camps de tir.

Principals impactes ambientals de les activitats militars a la vall de Santa Fe.

Font: elaboració pròpia.

Com s'ha esmentat, les pràctiques de tir d'infanteria i artilleria deixaven restes d'armament als diferents camps de tir i de pràctiques. L'estudi dels projectils de bala detectats en el camp de tir del collet de Puig Porquer i a la

zona del pla de l'Espinal, ha permès determinar-ne els materials de fabricació. Es tractava de projectils del calibre 7x57 mm utilitzats per fusells Mauser d'infanteria, formats per una beina de llautó i una bala de plom recoberta de coure o llautó. Es pot deduir, doncs, que l'acumulació de projectils d'aquest tipus en els camps de tir va causar contaminació per metalls pesants (plom), malgrat que no ha estat possible determinar la magnitud d'aquest impacte més detalladament.

Les fonts orals consultades indiquen que en algunes d'aquestes zones (Matagalls, Montllobar, Sant Marçal) la població local recollia restes de bombes per vendre-les com a ferralla. En algun cas, els pastors de la muntanya feien explotar les bombes ells mateixos (Josep Masnou, com. verb. 2013). Els projectils més abundants localitzats en aquestes zones eren de grans dimensions, podien pesar entre 40 i 60 kg, i tenien l'espoleta separada de la resta del projectil amb la càrrega explosiva, sovint sense explotar. Altres projectils eren més petits, d'entre 12 i 15 kg de massa (Josep Masnou, com. verb. 2013). En el cas de la zona del Montllobar en una ocasió fou necessària la intervenció dels artificiers de la Guàrdia Civil per tal de fer explotar alguns d'aquests projectils.

També s'ha pogut confirmar que un any després del trasllat del campament de milícies universitàries a Santa Fe, un oficial de l'exèrcit va visitar les zones més afectades per l'impacte dels obusos, morters i altre armament durant les activitats d'instrucció realitzades entre 1943 i 1947. El propi informant, Josep Danés, va acompanyar aquest oficial al Turó de l'Home, a les Agudes i al collet de Santa Helena, amb la finalitat d'avaluar l'impacte provocat. En el cas del collet de Santa Helena es van trobar un gran nombre de morters clavats al sòl, sense explotar. Va ser necessària la intervenció d'una unitat de sapadors de l'exèrcit, vinguts des de Barcelona, per tal d'extreure aquestes restes d'armament.

Beina de bala del calibre 7x57 fabricada a la Fàbrica Nacional de Palència l'any 1938, inscripció «FNP 1938» (esquerra). Vista de dues bales ja disparades fetes de plom i recobertes de llautó i de coure, localitzades al camp de tir del collet de Puig Porquer (dreta).

En qualsevol cas, el treball de camp realitzat en aquests indrets ha permès comprovar com, després de més de 65 anys des de la finalització de les activitats militars, el sòl i la vegetació s'ha restaurat en un grau molt elevat, fins al punt que gairebé no s'observen indicis d'impacte dels projectils, amb l'excepció de les restes de bales localitzades amb el detector de metalls.

Finalment, esmentar que, a nivell econòmic, la presència dels soldats a l'estiu va permetre obtenir uns valuosos ingressos a la població local, que complementaven els obtinguts de les activitats agrosilvopastorals. L'alimentació que els soldats rebien al campament era deficient, i anaven a menjar a l'hotel i a diferents masos de Santa Fe, especialment el Camps i cal Trompo, convertits en improvisades fondes. Sovint aquestes cases també llogaven alguna habitació als visitants dels soldats, doncs la capacitat de l'hotel no era suficient per acollir a tothom (Danés, com. verb. 2013). La canalla de la zona seguia els soldats amb cistells plens d'entrepans i refrescos, que els venien quan aquests feien descansos de les pràctiques d'instrucció.

EL CAMPAMENT DE LES MILÍCIES UNIVERSITÀRIES A SANTA FE: UN CONJUNT PATRIMONIAL DE LA POSTGUERRA QUE CAL POSAR EN VALOR

La recerca realitzada ha permès la descripció del campament de les Milícies Universitàries a la vall de Santa Fe i de les activitats militars que s'hi realitzaven. Fins a l'actualitat, ha estat un tema poc estudiat i que considerem que cal divulgar i donar a conèixer. El campament constitueix un conjunt patrimonial que cal posar en valor per la seva importància històrica, i com a element explicatiu d'unes determinades formes de relació entre la societat i el seu medi. Caldria, doncs, realitzar un procés de patrimonialització dels elements que encara se'n conserven i facilitar-ne la visita i la interpretació per part dels visitants d'aquest sector del Montseny.

BIBLIOGRAFIA

DURAN I PLA, J.M. (2000): *Al'occident de la vida. Memòries de la grisor*. Arxiu de la Memòria Popular de La Roca del Vallès (Núm. catalogació 10-7_0001).

Hemeroteca digital [en línia], La Vanguardia <www.lavanguardia.com/hemeroteca/>

Informe de José Luis VIVES COMALLONGA, enginyer en cap del Servei Forestal de la Diputació de Barcelona. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, 1945.

LÓPEZ MEDÉL, Jesús (2010), «La Milícia Universitaria. Una aproximación», *Revista de Historia Militar*, número extraordinari: *Las escalas de complemento. Origen y evolución*.

MANRIQUE, J. M. – MOLINA, L., *Las Armas de la Guerra Civil española: el primer estudio global y sistemático del armamento empleado por ambos contendientes*, Madrid: La Esfera de los libros 2006.

NO-DO (Noticiarios y Documentales), Filmoteca Espanyola [en línia], Radio Televisió Espanyola (RTVE) <<http://www.rtve.es/filmoteca/no-do/not-34/1467518/>> (23 d'agost de 1943), <<http://www.rtve.es/filmoteca/no-do/not-245/1487540/>> (15 de setembre de 1947).

PUELL DE LA VILLA, Fernando (2010), «De la Milícia Universitaria a la IPS», Revista de Historia Militar, número extraordinari: *Las escalas de complemento. Origen y evolución*.

QUESADA GONZÁLEZ, José Miguel (2010), «Cuadros para la reserva militar franquista: Instrucción premilitar superior y escala de complemento», en IV Congreso de Historia de la Defensa: Fuerzas Armadas y políticas de defensa durante el Franquismo, Instituto Universitario General Gutiérrez Mellado-UNED.

Santa Fe: Semanario del Campamento de las Milicias Universitarias. Exemplars 1944 núm. 1-6 i 1945 núm. 8-13, 16, Arxiu de l'Ateneu Enciclopèdic Popular (Barcelona), referència EQ-3.

FONTS ORALS

Pere Casals (Can Fèlix de Santa Fe de Montseny, 1932). Guarda forestal.

Josep Danés (El Camps de Santa Fe de Montseny, 1931). Estadant del Camps.

Maria Geronès (1924). Treballadora (1942-1965) i encarregada de l'hotel de Santa Fe (des de 1965).

Josep Masnou (Montseny). Guarda forestal.

AGRAÏMENTS

Manel Aisa, Carles Bartolomé, Jordi Bartolomé, David Bartolomé, Carles Batlles, Pere Casals, Josep Danés, Maria Geronès, Jaume Marlès, Josep Masnou, Sònia Sànchez, Sergi Travessa i l'equip de guardes del Parc Natural del Montseny.

- Plagues d'insectes que afecten els arbres del Montseny 18a. 2003
- 30 anys després del foc del 1983 29a. 2014

ENRIC VIVES I RODENAS

- «En Pep de can Tallada», carter rural del Tagamanent 11a. 1996
- Coses passades i viscudes. Records d'Adelaida Vila i Vilardebò 16a. 2001

MONS. JOAN-ENRIC VIVES I SICÍLIA

- En l'Homenatge a mossèn Pere Ribot 12a. 1997

AGUSTÍ VULART I RIERA

- Rondalles i llegendes del Montseny 7a. 1992
- La pintura i els seus artistes al Montseny 13a. 1998
- Guerau de Liost: Sant Marçal i Viladrau 20a. 2005

LLUÍS WILLAERT I GARCIA

- El sanatori del Montseny 23a. 2008

MIQUEL YLLA-CATALÀ I GENÍS

- Sant Miquel dels Sants i la muntanya del Montseny 6a. 1991
- El Montseny en la vida i l'obra de Jacint Verdaguer 8a. 1993
- La llegenda de Sant Segimon 10a. 1995
- L'herba de Sant Segimon i altres saxifragàcies a la muntanya del Montseny 22a. 2007

JAUME ENRIC ZAMORA I ESCALA

- El carboneig del Montseny 7a. 1992
- Els molins fariners de Viladrau (I) 9a. 1994
- Viladrau, refugi dels arxius catalans durant la guerra civil espanyola (1936-1939) 11a. 1996
- Els últims llops del Montseny 12a. 1997
- Els edificis religiosos de l'àrea del Montseny: estat de conservació i ús durant la guerra civil espanyola 13a. 1998
- Els Godayol, família de campaners de Viladrau 14a. 1999
- Tractament arxivístic del fons documental de Jaume Bofill i Ferro (1891-1968) 15a. 2000
- L'homenatge a Guerau de Liost a Viladrau l'any 1936 16a. 2001
- Correspondència entre Jaume Bofill i Matas i Jaume Bofill i Ferro 17a. 2002
- Tomàs Balvey i Bas i el salvament dels arxius catalans durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939) 18a. 2003
- Els inicis de l'estiueig a Viladrau 20a. 2005
- Noia russa al Montseny 21a. 2006
- Joan Mirambell i Ferran: un dissenyador de jardins oblidat 23a. 2008

- Agustí Duran i Sanpere i el Montseny: memòria i paisatge 25a. 2010

ROGER ZAMORANO I RODRIGO

- La transformació urbanística d'Arbúcies. Segona meitat del segle XIX 17a. 2002

COL·LECTIU DE LA REDACCIÓ DE MONOGRAFIES DEL MONTSENY

- El Montseny cada vegada més conegut. Dos nous llibres sobre els termes i poblacions de Gualba i Seva 17a. 2002